



Tarixi təcrübə məlum həqiqəti bir daha təsdiqləyir ki, liderin rolu, gücü, şəxsi keyfiyyətləri, idarəçilik qabiliyyəti ictimai sabitlik və tərəqqi ilə düz mütənasibdir. Bu baxımdan ümummillii liderimiz Heydər Əliyevin çoxşaxəli dövlətçilik və siyasi fəaliyyətinin ayrı-ayrı mərhələlərini nəzərdən keçirmək məqsəduyğun olardı.

Azərbaycanın mürəkkəb, keşməkeşli, eyni zamanda, şərəfli hadisələrlə zəngin olan çağdaş tarixinin çox böyük və mühüm hissəsi xalqımızın böyük oğlu və lideri, dünyanın ən nüfuzlu dövlət xadimlərindən biri olan Heydər Əlirza oğlu Əliyevin həyat və fəaliyyəti ilə bilavasitə bağlıdır.

Tariximizin ən təlatümlü, mürəkkəb dövrlərində Heydər Əliyev xalqına rəhbərlik məsulliyətini və missiyasını öz üzərinə götürmüş, yaradıcılıq potensialını düzgün istiqamətləndirməklə, onu real faciələrdən və fəlakətlərdən qorumağa nail olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, “Heydər Əliyev öz xalqını zamanın mürəkkəb tarixi-siyasi sınaqlarından uğurla çıxarmış və ardıcıl mübarizə apararaq onu müstəqilliyə qovuşdurmuş, qüdrətli şəxsiyyətdir. Azərbaycan xalqı yeni əsrə və yeni minilliyə məhz Heydər Əliyev zəkasının işığında qədəm qoymuşdur. Davamlı yüksəliş yolunda inamla irəliləyən müasir Azərbaycan Heydər Əliyevin həyat amalının təntənəsidir”.

Heydər Əliyevin həyatı və fəaliyyəti öz xalqına təmənnsəz və sədaqətli xidmətin bariz nümunəsidir. Harada fəaliyyət göstərməsində, hansı vəzifə tutmasından asılı olmayaraq, onun başlıca amalı doğma xalqının rifahı və maraqları olmuşdur. Təhlükəsizlik orqanlarında arxiv şöbəsinin məxfi hissəsinin müdiri kimi kiçik vəzifədən SSRİ kimi fəvqəldövlətin rəhbərlərindən biri, müstəqil dövlətin başçısı kimi ən uca məqamlarda da o, bu amala həmişə sadiq qalmış, xalqının etimad və hörmətini uca tutmuşdur. Azərbaycan xalqı da, öz növbəsində, böyük övladına dəyər vermiş, tarixinin ən ağır anlarında ona üz tutmuş, öz nicat yolunu yalnız onda görmüşdü. Məhz bu qarşılıqlı inam və etimad, “Xalq – Heydər” birliyi dövlətimizi və millətimizi ən ağır facilərdən qorumuş, tərəqqi və rifah yoluna çıxarmışdır.

Heydər Əliyev Azərbaycan SSR-nin siyasi rəhbəri seçilənə qədər dövlət təhlükəsizlik orqanlarında çalışdığı 25 illik bir müddət ərzində sovet rejiminin reallığına uyğun olaraq çətin və şərəfli bir ömür yolu keçərək, leytenant rütbəsindən general-mayor rütbəsinədək, siravi əməkdaşdan DTK-nın sədri vəzifəsinə qədər yüksəlmişdir. Heydər Əliyev bir nəhəng və qorxunc represiya orqanını bir növ milliləşdirməklə, onun tərkibinə layəqətli kadrları yerləşdirməklə, xalqın gözündən “KQB xofunu” çıxarmışla milli və vətənpərvər ziyalılarımızı amansız təqiblərdən qorumağa nail olmuşdur.

DTK-ya rəhbərlik etdiyi illərdə burada milliləşmə prosesinin əsası qoyulmuş, təhlükəsizlik orqanlarının milli kadrlarla təmin edilməsi və onların hazırlanmasına diqqət artırılmışdır. Məhz Ulu öndərin səyi və birbaşa iştirakı ilə həmin dövrdən təhlükəsizlik orqanlarında azərbaycanlıların xüsusi çəkisi 1980-ci illərdə 70 faizə çatmış, bu proses dinamik dönməz xarakter almışdır. Azərbaycanda xüsusi xidmət orqanlarının Azərbaycanlaşdırılmasını böyük uğur hesab edən Heydər Əliyev sonralar qeyd edirdi ki, “Mən hesab edirəm ki, Azərbaycanda təhlükəsizlik təşkilatının milliləşdirilməsi prosesi bu təşkilatın

Azərbaycana vurduğu zərərə baxmayaraq, bizim əldə etdiyimiz ən böyük nailiyyət idi. Təşkilat milliləşdikcə onun fəaliyyətinin istiqamətini Azərbaycanın milli məna-fələrinə daha çox uyğun aparmaq mümkün olurdu”.

DTK-da işlədiyi uzun illər ərzində də ermənilər Azərbaycan torpaqlarına olan seperatçı iddialarını bu və ya digər şəkildə dəfələrlə qaldırmış, lakin daim prinsiplial və qəti mövqe tutan Heydər Əliyev belə çirkin niyyət və səylərin qarşısını qətiyyətlə almışdır. Heydər Əliyev bu dövrdə baş verən hadisələrdən bəhs edərək göstərdi ki, “30-cu, 40-cı, 50-ci , 60-cı, 70-ci illərdə də erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan ayırıb Ermənistana birləşdirmək cəhdlərindən əl çəkməmişlər. Onlar dəfələrlə qızgın fəaliyyətə başlamışdılar. Ancaq onların qarşısı alınmışdır. Mən bunların şəxsən şahidiyəm və bir çox hallarda həmin cəhdlərin qarşısının alınmasının təşkilatçısıyam”.

Heydər Əliyevin Azərbaycan SSR-ə rəhbərlik etdiyi dövr onun ictimai-siyasi fəaliyyətinin xüsusi bir mərhələsini təşkil edir.1960-cı illərin sonunda Azərbaycana rəhbər təyin edilmiş Heydər Əliyev cəsarətli qərarları ilə respublikada hökm sürən hərc-mərcliklərə, qanunsuzluqlara mənəvi deqradasiyaya son qoyaraq, sosial-iqtisadi və mədəni inkişafa yol açdı. Onun Azərbaycan SSR-ə rəhbərlik etdiyi 1969–1982-ci illər Azərbaycanın quruculuq salnaməsinə ən parlaq səhifələr kimi daxil oldu. Təsərrüfatın bütün sahələrində sabit və yüksək sürətli, dinamik artım əldə edildi. 1985-ci ildə sonayədə əmək məhsuldarlığı, 1970-ci ildə müqayisədə 2,1 dəfə, kənd təsərrüfatında 1,8 dəfə artmışdır. Xalq təsərrüfatında mənfəət bütövlükdə 335 faiz çoxalmışdır.

Tarixi baxımdan qısa bir dövrdə Azərbaycanda iqtisadiyyat sürətlə inkişaf etdirildi, yüzlərlə zavod, fabrik, istehsal sahələri yaradıldı. Azərbaycan bu illərdə neft məhsulları, neft avadanlığı, polad borular əlvan metallar, sintetik kauçuk, elektrik mühərriklər, avtomobil hissələri, mineral gübrələr, çini-saxsı, xalça və xalçaçılıq məmulatı istehsal üzrə SSRİ-də aparıcı yerlərdən birini tuturdu. Ölkəmizdə buraxılan 350 adda məhsul dünyanın 65 ölkəsinə ixrac olunurdu. Azərbaycanın iqtisadiyyatı ilə yanaşı, təhsili, elmi və mədəniyyəti də böyük inkişaf yolu keçmişdir. Ölkəmizdə tam orta icbari təhsil tətbiq edilmiş, təhsil müəssisələrinin, o cümlədən ali məktəblərin inkişaf etmiş şəbəkəsi yaranmış, Elmlər Akademiyası formalaşmış, onlarca teatr açılmış, kino sənəti, mətbuat inkişaf etmiş, çox sayda qəzet və jurnal çap olunmuşdur.

Heydər Əliyev həmin illərdə sovet totalitar rejiminin yaratdığı məhdud imkanlardan istifadə edərək, Azərbaycanın sosial-iqtisadi, mədəni-mənəvi inkişafına zəmin yaradacaq mühüm qərarlara imza atmaqla doğma Vətənin çiçəklənməsi üçün mümkün olan hər şeyi etmişdir. Məhz Heydər Əliyevin məqsədyönlü fəaliyyəti sayəsində hələ o zaman Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi yaşaya bilməsi üçün zəruri olan əsaslar – iqtisadi, mədəni-mənəvi potensial yaradılmış milli kadr

problemi həll edilmişdir.

Bu gün tam əminliklə söyləmək olar ki, Azərbaycanın dövlət suverenliyi və iqtisadi müstəqilliyi, sistemli şəkildə artan xarici iqtisadi əlaqələri, dünya iqtisadiyyatına get-gedə daha dərindən inteqrasiya olunması hələ 1970–1985-ci illərdə təməli qoyulmuş xalq təsərrüfatı potensialına əsaslanır.

Beləliklə, 1970-ci illərdə əldə edilən tərəqqi, həmrəyliyə nail olunması, milli özünüdərkini yüksəlişi, müstəqil dövlətin yaranmasına xidmət edən strategiyanın bünövrəsini qoymuşdu.

Ulu öndərin unikal idarəçilik, yüksək mənəvi keyfiyyətlərə, xarizmatik liderlik məziyyətlərinə malik olması onun sovet dövləti idarəçiliyinin zirvəsindəki yüksəlməsinə imkan vermişdir. 1982-ci ildə SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini vəzifəsinə təyin edilməsi ilə onun ictimai-siyasi fəaliyyətinin yeni bir mərhələsi başlamışdır.

1982–1987-ci illərdə SSRİ-nin ali rəhbərliyində təmsil olunan Heydər Əliyev qlobal düşüncələri, fitri istedadı ilə insanlarda ruh yüksəkliyi yaratmaq, həvəsləndirmək, novatorluğu və kreativliyi, humanizm uğrunda apardığı davamlı, prinsiplial mübarizəsi ilə tez bir zamanda bütün Sovet İttifaqında böyük nüfuz sahibinə çev-

rinə çatmaq üçün lazımi faktları əldə edə bilmədilər, çünki belə faktlar sadəcə yox idi.

Bütün bu təqib və təzyiqlər siyasi mübarizələrdə əzmkarlıq və cəsarət göstərmiş bu dahi insanı heç bir zaman öz mövqeyindən çəkəndirməmişdi, əksinə, o, daha qətiyyətli addımlar atmışdı.

O zamankı SSRİ və Azərbaycan SSR rəhbərliyinin təqiblərindən doğma yurdu – Naxçıvana pənah gətirməli olan Heydər Əliyev bu kiçik Vətən torpağını erməni işğalından qurtarmaqla həm də naxçıvanlıların xilaskarlıq missiyasını öz üzərinə götürdü. Muxtar respublika üçün mürəkkəb bir dövrdə Heydər Əliyev orada yeni vüsət alan milli azadlıq və demokratik hərəkətin liderinə çevrildi. Onun başçılığı və təşəbbüsü ilə Naxçıvan MR Ali Məclisi milli dövlətçiliyinin dirçəlişi istiqamətində mühüm tarixi qərarlar qəbul etdi. Heydər Əliyevin sədrliyi ilə Ali Məclisin 1990-cı ilin noyabrında keçirilmiş ilk sessiyasında muxtar respublikanın adından “sovet sosialist” sözləri çıxarılmış, ali dövlət hakimiyyət orqanının adında dəyişiklik edilmiş, Ali Sovet Ali Məclis adlandırılmış, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin üçrəngli bayrağı Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət bayrağı kimi qəbul edilmiş, 20 Yanvar hadisələrinə siyasi qiymət ve-

vəziyyətə biganə qalmayan Ümummillii liderimiz iyunun 9-da Bakıya gəldi. Gəncədən alovlanan vətəndaş müharibəsinin genişlənməsinə yol verməmək üçün oraya gətidi, böyük qətiyyəti, nadir dövlətçilik zəkası və incə siyasi duyumu sayəsində hərbi müxalifəti neytrallaşdırdı və ölkəni vətəndaş müharibəsi təhlükəsindən xilas etdi. Heydər Əliyevin bu xilaskarlıq missiyası Azərbaycan dövlətçilik tarixinə qızıl hərflərlə həkk olundu.

1993-cü ilin iyun ayının 15-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Sədri seçildikdən sonra Ulu öndər ölkədə daxili sabitliyin yaradılması istiqamətində kifayət qədər uğurlu addımlar atdı. Heydər Əliyevin ciddi səyləri nəticəsində 1994-cü ilin mayında Ermənistan – Azərbaycan müharibəsində ölkəmiz üçün həyatı əhəmiyyət kəsb edən atəşkəs sazişi imzalandı. 1994-cü ilin sentyabrında Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı bir sıra neft yataqlarının bərgə işlənməsi məsələsinə dair dünyanın iri ölkələrinin neft şirkətləri konsersiumu ilə “Əsrin müqaviləsi” adı verilmiş böyük saziş imzalandı.

Heydər Əliyevin böyük dövlətçilik təcrübəsi, yenilməz iradəsi sayəsində yaradılmış sabit ictimai-siyasi vəziyyət Azərbaycanda dövlət quruculuğu prose-



rilmişdir. Həmin illərdə Heydər Əliyev SSRİ kimi nəhəng bir dövlətin sosial-iqtisadi həyatının ən mühüm sahələrinin rəhbəri olmuş, onun xarici siyasətinin həyata keçirilməsində fəal iştirak etmişdir.

Moskvada işlədiyi müddətdə Heydər Əliyev dafələrlə ölkədə baş vermiş fəlakətli qəzalarla bağlı yaradılmış hökumət komissiyalarına rəhbərlik etmiş, hər dəfə də qarşısında duran çətin işlərin öhdəsindən bacarıqla gəlmişdi.

Sovet rəhbərliyində təmsil olunduğu illərdə həmişə olduğu kimi, öz siyasi və mənəvi prinsiplərinə sadiq qalmış, Qorbaçovun və ətrafının şovinst, ermənipərəst siyasətinə qarşı daim etirazını bildirmiş, öz xalqının maraqlarına heç vaxt xilaf çıxmamışdır. Həmin illərdə heç kim hansısa şəkildə Azərbaycan xalqının maraqlarına təcavüz edə bilməmişdi, respublikaya qarşı açıq-aşkar şəkildə ayrı-seçkilik edilməmişdir.

Heydər Əliyevin Moskvada işlədiyi dövrdə Azərbaycan tərəqqisi və inkişafına diqqət və qayğısını daha da artırmış, burada yaşadığı dövrdə respublikaya işgüzar səfərlər etmiş, problemləri yerində öyrənərək yüksək səviyyədə həllinə nail olmuşdur. Həmin illərdə Azərbaycan xalqı hər bir anda Heydər Əliyevin qayğısını öz üzərində hiss edirdi. Bu xüsusda sonralar Heydər Əliyev deyirdi: “Moskvada 5 ildən artıq işləyərkən yenə də, ümumiyyətlə, Azərbaycanı himayədarlıq etmişəm”.

SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini vəzifəsindən azad olduqdan sonra Heydər Əliyevə qarşı başlanmış kampaniya çərçivəsində SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsindən tutmuş, SSRİ Prokurorluğunun xüsusi qruplarına qədər sayəsiz-həsabsız strukturlar səfərbər olunmuşdu. 1988-ci ilin sonunda Azərbaycan SSR-ə bu orqanların 1500 nəfər nümayəndəsi ezam olunmuşdu. Lakin onlar nə qədər “qazsalar” da özlərinin rəzil niyyətlə-

rilmiş, Dağlıq Qarabağ hadisələrinə prinsiplial münasibət bildirilmişdi. DQMV-nin Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olduğunu bildirən Ali Məclis, eyni zamanda, Dağlıq Qarabağ məsələsində mərkəzin və respublika rəhbərliyinin tutduğu mövqeyi qətiyyətlə pisləyərək, ermənilərin torpaq iddialarının qarşısını almaq üçün onlardan təsirli tədbirlər görməyi tələb etmişdi.

Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısında ən böyük xidmətlərindən biri də Naxçıvan torpağını erməni təcavüzündən xilas etməsi oldu. Onun bölgənin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, hərbi müdafiə sahəsində atdığı addımlar, rus qoşunlarının buradan qansız-qadasız çıxarılması və bu zaman bütün silah-sursatın Azərbaycanda qalması dünya hərbi diplomatiya sənətinin ən böyük hadisələrindən biri hesab edilməlidir.

1993-cü ilin iyununda Azərbaycanda çox ağır vəziyyət yaranmış, ölkədə iqtisadi, hərbi-siyasi gərginlik son həddə çatmış, AXC-Müsavat iqtidarının respublikada yaratdığı hərc-mərclik, xaos, daxili siyasətdə yol verilən nöqsanlar, iqtisadi-siyasi və mənəvi ziddiyyətlər xalqı böyük çətinliklər qarşısında qoymuşdu. Həmin ilin məlum iyun günlərində milli tariximizin ən ağır və qara səhifələrindən biri yazıldı. Çünki, Azərbaycan xalqı şəhidlərin qanı bahasına qazanmış olduğu dövlət müstəqilliyini bir əsrdə ikinci dəfə itirmək təhlükəsi ilə üz-üzə qalmışdı.

Tariximizin belə bir təlatümlü mürəkkəb dövründə məhz Heydər Əliyev xalqına rəhbərlik missiyasını və məsulliyətini öz üzərinə götürməklə onu real faciələrdən və fəlakətlərdən qorumuşdur. Məhz həmin dövrdə xalqın sağlam qüvvələrinə arxalanan Qurtuluş Hərəkəti meydana gəlir və sürətlə genişlənir. Bu hərəkət zamanın böyük siyasətçisi Heydər Əliyevin ətrafında formalaşır.

Xalqımızın düşdüyü ağır, çıxılmaz

sinin uğurla aparılmasına şərait yaratdı. 1995-ci ilin ortalarından başlayaraq, elmi əsaslara, beynəlxalq norma və prinsiplərə uyğun müstəqil dövlət quruculuğu prosesinə başlanıldı. Azərbaycanda 1995–2003-cü illəri əhatə edən hüquqi demokratik dövlət quruculuğu dövrü başlandı. Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə dövlət quruculuğu istiqamətində atılan addımlar, ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsi, o cümlədən yeni Konstitusiyanın hazırlanması və qəbul edilməsi, çoxpartiyalılıq əsasında demokratik parlament və prezident seçkilərinin keçirilməsi, eyni zamanda, hüquqi-demokratik islahatların həyata keçirilməsi respublikada sivil vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasına gətirib çıxardı.

Beləliklə, bütün bunlar belə bir qənaətdə gəlməyə imkan verir ki, Azərbaycan xalqının istər 1970–80-ci illərdə, istərsə də müstəqillik dövründə qazandığı cəhəngsul uğurlar Heydər Əliyevin ideyalarının və onun yürütdüyü siyasətinin həyatiliyi ilə bağlıdır. 2003-cü ildən sonra Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan dövlətinin qazandığı bütün uğurlar, ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsi, xüsusən, İkinci Qarabağ savaşının nəticələrinin və Qarabağın Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olması faktının əksər dövlətlər tərəfindən qəbul edilməsi Heydər Əliyevin arxitekturasını yaratdığı milli dövlətçiliyimizin sarsılmaz təməllərinə əsaslanır.

Bu gün Prezident İlham Əliyevin və onun sadiq silahdaşı Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi altında Azərbaycan xalqı qüdrətlə və inamla irəliləyir, Heydər Əliyevin əbədiyaşar ideyalarının həyata keçirilməsi istiqamətində möhtəşəm nailiyyətlərə imza atır.

*Ədalət QASIMOV,
AMEA Tarix və Etimologiya
İnstitutunun Əliyevşünaslıq şöbəsinin
müdiri, tarix elmləri doktoru*